

Dr hab. Krystyna Krauze-Błachowicz  
Instytut Filozofii,  
Wydział Filozofii i Socjologii  
Uniwersytet Warszawski  
Krakowskie Przedmieście 3  
00-927 Warszawa

Warszawa 10 sierpnia 2015

**Recenzja rozprawy doktorskiej magistra Macieja Stanka pt. „Jana Burydana  
*Quaestiones super >>Parva naturalia<< Aristotelis. Edycja krytyczna i analiza  
historyczno-filozoficzna” napisanej w Instytucie Filozofii Wydziału Nauk Społecznych  
Uniwersytetu Śląskiego pod kierunkiem dr hab. Hanny Wojtczak.***

Rozprawa doktorska magra Macieja Stanka zgodnie z tytułem dzieli się na dwie części. Pierwsza to „Analiza historyczno-filozoficzna” przedstawiająca wydobyte z wydawanego tekstu poglądy Jana Burydana na filozofię przyrody na szerszym tle doktrynalnym i historycznym (s. XXI-XCVIII). Drugą z nich stanowi właściwa edycja tekstu Jana Burydana (s. 1-322) poprzedzona wstępem edytorskim (s. XCIX-CLXXI). Całość pracy poprzedza „Przedmowa” (s. VII-XVIII), a kończą „Appendix” (s.327-331) oraz „Bibliografia” (s. 332-342). Każda z wymienionych wyżej części dopracowana jest merytorycznie w sposób znakomity, tworząc dzieło, które odpowiada oczekiwaniom znacznie wyższym, niż wymogi pracy doktorskiej.

W „Przedmowie” synoptycznie omówione są zadania, jakie stawia sobie i jakie udało się wypełnić Autorowi w trakcie pracy nad rozprawą doktorską. Już przedmowa ta pozwala zauważyć, że mamy do czynienia z dojrzałym badaczem, który jasno przedstawia swój projekt i trafnie ocenia jego znaczenie dla rozwoju badań w zakresie dziejów średniowiecznej filozofii przyrody. Przejdźmy zatem do omówienia realizacji owego projektu.

Pan magister Stanek zajął się myślicielem, którego znaczenie dla dziejów filozofii średniowiecznej w tym także polskiej jest nie do przecenienia, a którego spuścizna wciąż jeszcze nie doczekała się całościowej edycji krytycznej. Podjął się przy tym edycji tekstu bardzo istotnego dla pogłębienia wiedzy na temat filozofii przyrody Jana Burydana w szczególności, a co za tym idzie, także dla możliwości uzyskania pełniejszego obrazu rozwoju tej dziedziny wiedzy w XIV wieku.

W części pierwszej pracy p. Stanka wyróżnione zostały 3 rozdziały: „Średniowieczna recepcja *Parva naturalia* do początku XIV wieku”, „Jana Burydana komentarze do *Parva naturalia*”, „Miejsce *Parva naturalia* w Burydanowskiej filozofii przyrody”. W rozdziale pierwszym omówiono historię przekładów łacińskich *Parva naturalia* oraz ich łacińskich komentarzy. Co ważne, Autor skupił uwagę na tych, które później charakteryzowały się największym oddziaływaniem. Opisał też formy, jakie przybierały tego rodzaju komentarze. W ten sposób przygotował grunt dla przeprowadzonych w dalszej części pracy badań nad oryginalnością dzieła Jana Burydana. W Przedmowie i w rozdziale drugim p. Stanek omówił dwa typy komentarzy, jakie Jan Burydan poświęcił małym dziełkom przyrodniczym Arystotelesa. Jeden z nich przybrał formę „wykładni” (*expositio*). Burydan tworzył też komentarze w formie kwestii. Tutaj Doktorant nie zadowolił się dotychczasowymi wynikami badań dotyczącymi autentyczności i czasu powstania poszczególnych redakcji tych kwestii, lecz podjął na nowo badania nad rękopisami, które pozwoliły mu na nowe odkrycia w tej mierze. Dotychczasowy podział redakcji na lekturę A, lekturę B i B’ (przekazaną w starym druku) dokonany przez Bernda Michaela został przez p. Stanka zastąpiony inną klasyfikacją. Pokazał on mianowicie w „Przedmowie” i w rozdziale drugim, że tekst nazywany lekturą A jest tekstem późniejszym napisanym pod wpływem Jana Burydana. Doktorant wskazał na świadectwa wewnętrzne wskazujące, iż tzw. lektura A została napisana „według Burydana”, a nie przez niego samego. W p. 2.2.2 pokazał różnice edytorskie i podobieństwa treściowe pomiędzy redakcją (lekturą) B a ową późniejszą anonimową przeróbką w tabeli zawierającej odpowiadające sobie fragmenty tekstu z wydanej przez siebie lektury B oraz z „lektury A”.

Pan Stanek pokazał nadto, że pierwsze dwa traktaty lektury B’ pokrywają się z analogiczną częścią lektury B. Pozostałe trzy traktaty są identyczne z zawartością rękopisu, którego autorstwo Doktorant potwierdził. Tę przechowaną w dwóch przekazach redakcję kwestii Burydana Doktorant nazwał lekturą C. Pokazał (na s. XXXV-XXXVIII) podobieństwa i różnice pomiędzy obiema lekturami uprawniające do tego, by traktować je jako odrębne redakcje.

Co do lektury B, Autor potwierdził dotychczasowe wyniki badań na jej temat. Lektura ta przechowana została w 13 rękopisach i jednym starodruku. Ta redakcja jest przedmiotem edycji krytycznej przedstawionej w drugiej części pracy doktorskiej. Treść tej redakcji we własnym wydaniu poddaje zatem Autor dalszym analizom i porównaniom występującym w pierwszej części pracy. W ramach tego studium pojawia się staranna analiza źródeł Burydana. Jan Burydan jawi się tutaj na tle swoich poprzedników jako autor oryginalny zarówno pod względem doktrynalnym, jak i pod względem metodologicznym. W ramach omówienia

wplywu Burydana na następców, poza wspomnianym już wyżej anonimowym tekstem, wcześniej uznawanym za „lekturę A”, Doktorant bada zachowane w rękopisie dwa skrótowe kompendia (jedno czternasto- i jedno piętnastowieczne) zawierające kwestie do *Parva naturalia* wzorowane na dziele Jana Burydana. Z analiz wynika, że podczas gdy czternastowieczny tekst można uznać za zmodyfikowany skrót kwestii Burydana, to w przypadku późniejszego kompendium mamy do czynienia z twórczą przeróbką wzbogacającą treść o nowe poglądy. Autor określił także wpływ kwestii Burydana na analogiczne kwestie Alberta z Saksonii, Mikołaja z Oresme i Marsyliusza z Inghen, wskazując na ścisły związek dwóch pierwszych z dziełem Burydana, a także na związek doktrynalny z jednej strony, a z drugiej – na pewną samodzielność formalną i problemową Marsyliusza z Inghen (praca ta wymagała między innymi odczytania i zinterpretowania rękopisu tekstu Marsyliusza). Nie trzeba dodawać, że wszystkie powyższe samodzielne ustalenia Autora powstałe na gruncie oryginalnych materiałów wnoszą wiele nowego do badań nad filiacją krążących w czternastym i piętnastym wieku idei.

Kolejne nowatorskie rozwiązania ważnych problemów przynosi rozdział 3. pracy. Praca nad edycją kwestii do *Parva naturalia*, dostarczyła Autorowi niebadanego dotąd materiału do tego, by w jego świetle przeanalizować także inne prace przyrodnicze Burydana (w tym kilka wciąż jeszcze pozostających w rękopisach), w celu zweryfikowania współczesnej wiedzy na temat filozofii przyrody średniowiecznego myśliciela. Wyniki badań p. Stanek potwierdzają najnowsze opinie na ten temat, według których w wieku XIV nie przełamano, jak sądzono ongiś, paradygmatu Arystotelesa, niemniej jednak wprowadzono w tym czasie szereg nowych myśli i rozwiązań, które ten wzorzec modyfikowały. Pan Stanek koncentruje się na problematyce metody i przedmiotu filozofii przyrody, zestawia poglądy Burydana z poglądami innych koryfeuszy nauki w XIV wieku: Wilhelma Ockhama i Marsyliusza z Inghen. Sięga po czternastowieczne polemiki (Pseudo-Ryszard Campsall). W metodzie Burydana Doktorant dostrzega dwa porządki – odkrywania i uzasadniania. W ramach rozważań nad drugim z tych porządków Burydan, jak dowodzi p. Stanek, „przyjmuje, że wnioski wyprowadzone na podstawie zasad mogą dotyczyć rzeczy jednostkowej, oraz, że wnioski te są konieczne i prawdziwe” (s. LXXI). Burydan w ten sposób „rozwiązał trudność wynikającą z Arystotelesowskiego paradygmatu wiedzy, wedle którego o rzeczach jednostkowych nie może być wiedzy” (tamże). W ramach porządku odkrywania funkcjonują definicje i tutaj p. Stanek wydobywa rolę, jaką pełniły według Burydana definicje przyczynowe, czy inaczej „naturalne” w naukach przyrodniczych, kontrastując jego poglądy z myślą Ockhama. Rozważania nad filozofią przyrody zakończone są omówieniem

problematyki przedmiotu wiedzy, przedmiotu nauk przyrodniczych, a w szczególności tych działów, którym poświęcone są *Parva naturalia*. Te pierwsze rozważania lokują poglądy Burydana w obrębie *milieu* charakterystycznego dla epoki, te ostatnie zaś, rozpisane na poszczególne dziełka, zapoznają nas z szeregiem zaskakujących rozwiązań opisujących proces poznawania zmysłowego, niejednokrotnie polemicznych względem wykładni Arystotelesa.

Druga część pracy, czyli edycja krytyczna ze wstępem została metodologicznie i merytorycznie wykonana *non plus ultra*. Autor przeprowadził własne badania nad rękopisami. Dokonał całego szeregu odkryć dotyczących autentyczności i datowań. Dokonał właściwego wyboru redakcji stanowiącej przedmiot edycji. Prześledził tradycję 13 rękopisów i jednego starego druku zawierających tę redakcję. Niezwykle starannie uzasadnił wybór podstawy wydania i całe *stemma codicum* (p. 1-2, s. CI-CXX).

Zgodnie z wyłożoną w p. 3 („Zasady edycji”) zasadą uwydatnienia struktury tekstu (zob. p. 3.3, s. CXXI) wydanie jest bardzo czytelne. Właściwie została wybrana ortografia tekstu (zob. p. 3.4, s. CXXII). Na marginesach zamieszczona została numeracja kart erfurckiego rękopisu stanowiącego podstawę edycji (rkps E). Dla ułatwienia orientacji w pozostałych rękopisach relacje między numeracjami kart dla poszczególnych dzieł i zawartych w nich kwestii pokazane zostały w specjalnej tabeli (p. 5, s. CLXIII-CLV).

W punkcie 4 Autor zamieszcza łaciński opis rękopisów (s. CXXIV-CLXII). Punkt 6 zawiera dobrze skonstruowany wykaz skrótów (s. CLXVI-CLXXI).

Autor opatrzył tekst trzema aparatami. Aparat pierwszy – filologiczny zawiera, zgodnie z objaśnieniem Wydawcy, lekcje wszystkich rękopisów odmienne od podstawy, ze względu na brak zależności pomiędzy nimi. Ze względu jednak na zbyt dużą liczebność tych odstępstw Autor ogranicza je do najbardziej istotnych. Uważam, że to właściwa decyzja w przypadku wydawania tekstu filozoficznego. Drugi aparat – historyczno-filozoficzny został wykonany tak, że umożliwia zbadanie wszelkich filiacji tekstu, co Autor zresztą w znacznej mierze wykorzystał w swoim własnym studium filozofii przyrody Burydana. Aparat ten zawiera wiele niejawnych przejętków cytowanych w pełnym brzmieniu. Jeżeli chodzi o edycje filozoficzne, to taka praktyka jest charakterystyczna dla nielicznych najlepszych wydań światowej klasy. Sposób w jaki dwa pierwsze rodzaje aparatu zostały opracowane w doktoracie p. Stanka kwalifikuje Jego edycję do takiej właśnie kategorii. Waleru dodaje edycji trzeci aparat, który jest zjawiskiem oryginalnym charakteryzującym szkołę edytorską, z której wyszedł doktorant. Aparat ten ma ważne znaczenie heurystyczne. Jest to miejsce, gdzie

możemy zapoznać się z „problematami” zamieszczonymi na końcu dwóch z wykorzystanych w edycji rękopisów, a których treść w innym wypadku pozostałaby czytelnikowi nieznaną.

Sama decyzja o zastosowaniu tak skonstruowanych trzech aparatów ma doniosłe znaczenie. Jest to zabieg wymagający długotrwałej, często wieloletniej, drobiazgowej pracy połączonej z poszukiwaniem trudno dostępnych źródeł. Taka praca, jeśli dobrze wykonana, daje w efekcie czytelnikowi doskonale narzędzie do dalszych badań nad wydanym dziełem.

Pracę uzupełnia dobrze skonstruowany *Appendix*, zawierający nie tylko wykaz komentarzy do *Parva naturalia* pisanych w wiekach XII-XIV, ale też szereg istotnych informacji na ich temat. Zamyka doktorat licząca ponad 200 pozycji aktualna, bardzo ściśle związana z tematyką pracy bibliografia, podzielona na źródła rękopiśmienne i drukowane, oraz opracowania (w jęz. polskim, niemieckim, angielskim, francuskim i włoskim). Szczególnie rozbudowana część źródłowa jeszcze raz pokazuje z jak nowatorską pracą mamy do czynienia.

Nie ulega wątpliwości, iż tę znakomitą pracę tę należy jak najszybciej opublikować. Nie wymaga ona w tym celu merytorycznych zmian. Potrzebuje jednak jeszcze kilku zabiegów redakcyjnych, z których większość ma charakter stylistyczny lub korektorski. W kilku miejscach następuje wątpliwość natury filologiczno-paleograficznej. Oto miejsca wymagające interwencji stylistycznej, korektorskiej lub powtórnego zastanowienia:

1. Co do stylu, Autor powinien unikać zwrotu „w oparciu o”.

2.a. Literówki i pisownia:

s. VIII: Desomno; s. IX: efetem; s. XIII zdecydował (powinno być: zdecydowałem), zainteresowanie (pow. być zainteresowaniem), Piere’a (pow. być Pierre’a, podobnie na s. 341); s. XIV: niegdy; s. XV: Campsal (pow. być Campsall); s. XVII: brzmi (pow. być brzmieniu); XXI naturalia; XXIV łaciński (pow. być: łacińscy); s. XXV Beauvai (pow. być Beauvais); s. XXVIII: longituine; s. XXX: licetia; s. XXXI: zauwazyć, rozważan; nieniejszej; s. XXXII quandam (pow. być: quendam); s. XXXV: zawierając (pow. być: zawierają), łączna (pow. być: łączną), podobnieństwa; s. XXXIX nadzieła; s. XLII dzieł (pow. być: dzieła); s. XLIII: Piotra Hiszpan; s. XLV: niewidomoego; s. XLVI: . Jako (pow. być: , jak), s. XLVII: sesnato; s. LI: aliquibus; s. LIII: necessatrii (2x), gustud; s. LVII: affixaet; s. LXIV: etad, apppareant; LXXII: uzywali; s. LXXVI: subietum; s. LXIV: aliquis (pow. być: aliquibus); s. LXV: membrio, puee; s. LXXXVII: aleratio; s. XCVII: resitere; s. CII: naturalia; s. CIV: multipliata; s. CXIV: B2 (pow. być: B<sub>2</sub>), takżę; s. CXVIII: możliwo; s. CXXII: dvidendum; s. CXXVII: incopletae; s. 3: demonstatis, exercunt; s. 5: dica; s. 8: perinet, matricae; s. 23:

quaedam (pow. być: quendam); s. 42 ledat (zgodnie z przyjętą ortografią pow. być: laedat); s. 78: tt tamen; s. 92: habundat (zgodnie z przyjętą ortografią pow. być: abundat); s. 104, l. 53 (w aparacie kryt.): differentis (zgodnie z przyjętą ortografią pow. być: differentiis) s. 214; hostia (zgodnie z przyjętą ortografią pow. być: ostia); s. 214: aparuerunt; s. 215: Aristoteles.

b. Opustki i naddatki:

s. XXI, przyp. 20: Heidelberg-London, p. 911 (pow. być: Heidelberg-London 2011, p. 911); s. XXVIII: zbędny przecinek w drugiej linijce; s. XLV: Podobieństwo tego komentarza (...), że (pow. być: Podobieństwo tego komentarza (...) sprawiło że); s. XLVI: różnice między nimi kwestiami (pow. być: różnice między nimi a kwestiami); s. 54: E: 137 vb (pow. być: 137 vb).

c. Przypisy:

s. XXIII, przyp. 30: brak danych bibliograficznych, które pojawiają się dopiero w przyp. 71; s. LIII, przyp. 92: niepoprawny zapis bibliograficzny, por. przyp. 96; s. LXXIV, przyp. 130: brak danych bibliograficznych. W zapisie bibliograficznym i w przypisach dotyczących tekstu przypisywanego fałszywie Bedzie Czcigodnemu proponowałabym formę „[Pseudo-]Beda Venerabilis” zamiast „Beda Venerabilis”.

d. Błędy składniowe: ss. LXVI, XLVII, LXXIX, CXV.

e. Błąd typu *homoioteleuton*: s. XVI: „Najbardziej szczegółowa część filozofii przyrody, do której Burydan zaliczył *Parva naturalia*, traktuje o *operationes et passiones animatorum*. Dodatkowo podzielił Arystotelesowskie traktaty, stwierdzając, że niektóre z nich traktują o pochodzących ze współdziałania ciała i duszy zmysłowej, a inne – o pochodzących ze współdziałania ciała i duszy zmysłowej”.

3. Uwagi dotyczące przekładu i transkrypcji tekstu.

– Na s. XXXIII cytata z *Parva naturalia* została przełożona na język polski z błędami.

– Autor przytacza w pierwszej części pracy (s. LIII-LXV) fragment odczytanego przez siebie rękopisu *Quaestiones breves...* w drugiej kolumnie tabeli, której pierwszą kolumnę wypełnia fragment wydawanej „lektury B”. Odnośnie do tekstu w drugiej kolumnie pisze, że: „nie dokonano jego krytyki – pozostawiono zarówno błędne lekcje, jak i formy gramatyczne”. Należy zauważyć, że po pierwsze także tekst w pierwszej kolumnie zawiera błędy, których, na szczęście p. Stanek nie powtarza w drugiej części pracy w samej edycji. Po drugie w

przytoczonym w drugiej kolumnie tekście Autor opatrzył niektóre wyrazy znakami „(!)”. Wydawałoby się, że takie znaki wskazują na owe „błędne lekcje” czy „formy gramatyczne”. Jednak występują tu błędne formy bez wykrzykników, jak np. *membrío* lub *puee* (s. LXV). W tej sytuacji zdecydowałam wyżej w p. 2a potraktować je jako literówki Doktoranta, ale czy rzeczywiście tak jest, należy rozstrzygnąć przy korekcie w konfrontacji z rękopisem. W tym samym tekście wstawiono niepotrzebne wykrzykniki przy formach *forma* (s. 54) *carbones* i *commixtam* (s. LXVI).

– Podobnego rodzaju tabela jest też na s. L-LII. Tu też w pierwszej kolumnie występuje tekst Burydana z błędami. Druga kolumna nie jest tutaj opatrzona przypisem dotyczącym krytyki tekstu. W odczytanym tekście pojawia się niepotrzebnie wykrzyknik przy formie *praesens* na s. LI. W tym tekście na s. LI w piątej linii od dołu, należałoby też zapewne postawić kropkę po *coniunctum* i rozpocząć nowe zdanie od *Propter*. Styl anonimowego autora nie jest zbyt wyszukany, więc darowałabym mu formę *supervenientia*, nie wyrażając z wątplenia wykrzyknikiem. Nie ma też potrzeby, by podawać w wątpliwość prawidłowość formy *catulus* opatrzonej wykrzyknikiem na s. XXXVIII, chyba, że tekst był nieczytelny i Autor zamierzał postawić tu znak zapytania.

– Na s. LXXIX cytat z Jana z Janduno: „Ultimo requiritur, quod subiectum habeat passiones, quia in demonstrationis passiones demonstrantur de subiecto” wymaga sprawdzenia z oryginałem, gdyż w tym brzmieniu ma wadliwą składnię.

– Zdaję sobie sprawę, że *Problemata* z rękopisów C i M nie są poddane krytyce, ale może należy powtórnie spojrzeć na rękopisy, by móc poprawić na s. 176 nie znaczącą frazę: *returetocolus apartus*, a w której, jak się domyślamy, chodzi o to, by zwierzę miało oko lub oczy otwarte.

– Na s. 214 wiersze 33-39 należy powtórnie przejrzeć krytycznie. Warto sprawdzić między innymi, czy rękopis C pomylił *hostia* (czyli klasyczne *ostia* /neutr. plur./ – „drzwi”) z Hostią (na co wskazuje acc. *hostiam*), czy mamy do czynienia z literówką i powinno być *hostium* (czyli klasyczne *ostium* /acc. neutr. sing/ - „drzwi”).

Biorąc pod uwagę, jak wiele rękopisów zostało przebadanych i przeczytanych i jak dużej objętości dzieło zostało wydane, są to bardzo nieliczne usterki o charakterze technicznym w niczym nie ujmujące wartości osiągnięciu badawczemu magistra Macieja Stanka.

Zarówno edycja krytyczna autorstwa Doktoranta, jak i poprzedzające ją studium nie pozostawiają najmniejszych wątpliwości, że mamy do czynienia z oryginalną pracą z zakresu historii filozofii średniowiecznej w najlepszym tego słowa rozumieniu. Autor opanował warsztat filozofa mediewisty w sposób budzący najwyższe uznanie. Formułuje ważne problemy filozoficzne i rozwiązuje je w sposób oryginalny opierając się na nowo odczytanych źródłach, które poddaje samodzielnej interpretacji. Podjąwszy tematykę związaną z filozofią przyrody Burydana uzupełnia badania polskie i międzynarodowe o istotny wkład. Praca p. Macieja Stanka znacznie przekracza wymogi stawiane doktoratom. Jej poziom i dojrzałość badawcza jej autora sprawiają, iż można by ją też wysoko ocenić w kategorii habilitacji, a sama tylko druga część pracy zawierająca edycję ze wstępem edytorskim mogłaby stanowić podstawę wyróżniającego się doktoratu.

Podsumowując, stwierdzam jednoznacznie, iż recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska magistra Macieja Stanka zatytułowana „Jana Burydana *Quaestiones super >>Parva naturalia<< Aristotelis*. Edycja krytyczna i analiza historyczno-filozoficzna” z naddatkiem spełnia ustawowe wymogi stawiane tego typu opracowaniom. **Wnioskuje zatem o dopuszczenie p. magistra Macieja Stanka do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.** Ponadto zwracam się do Rady Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego z wnioskiem o wystąpienie dla p. Stanka o Nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

